

College voor Toetsen en Examens

GRIEKSE TAAL EN CULTUUR VWO

Syllabus centraal examen 2022

Versie 2, mei 2020

Verantwoording:

© 2020 College voor Toetsen en Examens, Utrecht.

Alle rechten voorbehouden. Alles uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Deze syllabus bevat een specificatie van de examenstof Griekse Taal en Cultuur (GTC) voor het examenjaar 2020. Het in de syllabus vermelde pensum is door CvTE vastgesteld na advies van de Vereniging van Classici in Nederland (VCN). De syllabus is tot stand gekomen in overleg tussen de vaststellingscommissie GTC van het CvTE en de constructiegroep GTC van Cito en na raadpleging van SLO en universitaire specialist(en) door het CvTE vastgesteld.

Inhoud

Voorwoord	5
1. Examenstof van het centraal examen	6
2. Specificatie examenstof van het centraal examen	7
A. Teksten	7
B. Cultuurhistorische context	9
C. Eindtermen	11
3. Het centraal examen	12
3.1 Zittingen centraal examen	12
3.2 Hulpmiddelen	12
Bijlage 1. Examenprogramma Griekse taal en cultuur vwo	13
Bijlage 2. De plaats van Griekse taal en cultuur en Latijnse taal en cultuur in de profielen	15
Bijlage 3. De minimumlijst Grieks	16

Voorwoord

De minister heeft de examenprogramma's op hoofdlijnen vastgesteld. In het examenprogramma zijn de exameneenheden aangewezen waarover het centraal examen (CE) zich uitstrekt: het CE-deel van het examenprogramma. Het examenprogramma geldt tot nader order.

Het College voor Toetsen en Examens geeft in een syllabus, die in beginsel jaarlijks verschijnt, een toelichting op het CE-deel van het examenprogramma. Behalve een beschrijving van de exameneisen voor een centraal examen kan de syllabus verdere informatie over het centraal examen bevatten, bijvoorbeeld over een of meer van de volgende onderwerpen: specificaties van examenstof, begrippenlijsten, bekend veronderstelde onderdelen van domeinen of exameneenheden die verplicht zijn op het schoolexamen, bekend veronderstelde voorkennis uit de onderbouw, bijzondere vormen van examinering (zoals computerexamens), voorbeeldopgaven, toelichting op de vraagstelling, toegestane hulpmiddelen.

Ten aanzien van de syllabus is nog het volgende op te merken. De functie ervan is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar zijn aard is een syllabus dus niet een volledig gesloten en afgebakende beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een CE ook iets aan de orde komt dat niet met zo veel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen in het verlengde daarvan ligt.

Een syllabus is zodoende een hulpmiddel voor degenen die anderen of zichzelf op een centraal examen voorbereiden. Een syllabus kan ook behulpzaam zijn voor de producenten van leermiddelen en voor nascholingsinstanties. De syllabus is niet van belang voor het schoolexamen. Daarvoor zijn door de SLO handreikingen geproduceerd die niet in deze uitgave zijn opgenomen.

Deze syllabus geldt voor het examenjaar 2022. Syllabi van eerdere jaren zijn niet meer geldig en kunnen van deze versie afwijken. Voor het examenjaar 2023 wordt een nieuwe syllabus vastgesteld. Het CvTE publiceert uitsluitend digitale versies van de syllabi. Dit gebeurt via Examenblad.nl (www.examenblad.nl), de officiële website voor de examens in het voortgezet onderwijs. In de syllabus 2022 zijn de wijzigingen ten opzichte van de vorige syllabus voor het examenjaar 2021 duidelijk zichtbaar. De veranderingen zijn geel gemarkeerd. Er zijn diverse vakken waarbij de syllabus 2022 geen inhoudelijke veranderingen heeft ondergaan.

Een syllabus kan zo nodig ook tussentijds worden aangepast, bijvoorbeeld als een in de syllabus beschreven situatie feitelijk veranderd is. De aan een centraal examen voorafgaande Septembermededeling is dan het moment waarop dergelijke veranderingen bekendgemaakt worden. Kijkt u voor alle zekerheid jaarlijks in september op Examenblad.nl.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de toetsen van het centraal examen vast en de wijze waarop het centraal examen wordt afgenomen. Deze vaststelling wordt gepubliceerd in het rooster voor de centrale examens en in de Septembermededeling.

Voor opmerkingen over syllabi houdt het CvTE zich steeds aanbevolen. U kunt die zenden aan info@cvte.nl of aan CvTE, Postbus 315, 3500 AH Utrecht.

De voorzitter van het College voor Toetsen en Examens,
Drs. P.J.J. Hendrikse

1. Examenstof van het centraal examen

Het **centraal examen** heeft betrekking op de domeinen A (subdomein 1: reflectie op klassieke teksten), B¹ (B.3) en C (C.5).

Het centraal examen heeft betrekking op authentieke en vertaalde teksten van een of meer auteurs, behorend tot eenzelfde genre.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

Het CvTE maakt een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

De examenonderwerpen in de aankomende jaren zijn:

2022	2023	2024
Homerus, <i>Ilias</i>	Herodotus, Historiën	Plato

---

¹ Voor zover dat mogelijk is, gelet op het karakter van het centraal examen.

2. Specificatie examenstof van het centraal examen

Kernauteur : Homerus
Genre: Epiek

A. Teksten

Teksteditie: D.B. Munro & T.W. Allen, *Homeri Opera* I-II, Oxford 1920 (Oxford Classical Texts)
Rode draad: Oorlog en slachtoffers

1 Pensum

De met een asterisk gemarkeerde passages worden in vertaling gelezen.

Homerus, *Ilias*:

1.1-7	Proloog
1.8-147	Chryseïs: krijgsbuit en bron van conflict
*1.148-347	Escalatie van het conflict tussen Agamemnon en Achilles
4.1-84	De goden bespreken het lot van Troje
*4.85-222	Menelaus verwond door Pandarus; het verdrag geschonden
*5.274-384	Pandarus gedood, Aeneas gered door Aphrodite en Aphrodite verwond door Diomedes
*6.237-502	Hector in de stad: bezoek aan Paris en afscheid van Andromache
*16.684-804	Patroclus verwond na reeks krijgsdaden
16.805-867	De dood van Patroclus
*17.424-458	Achilles' paarden bewenen de dood van Patroclus
*22.1-187	Hector wacht Achilles op en slaat op de vlucht
22.188-366	Het duel tussen Achilles en Hector
*22.367-515	Achilles mishandelt het lichaam van Hector; het verdriet van de naasten
*24.322-551	Priamus bezoekt Achilles
24.552-620	Priamus krijgt het lichaam van Hector terug van Achilles
*24.692-717	Priamus komt aan bij Troje met het lichaam van Hector
24.718-776	Rouwklachten om Hector
*24.777-804	Begravenis van Hector

2 Genre

▪ Definitie en kenmerken van het genre

Het epos is een lang verhalend gedicht in dactylische hexameters. Hoofdpersonen in een epos zijn helden uit het verre verleden, en ook de goden spelen een belangrijke rol: zij sturen de handeling of nemen er zelfs aan deel.

De bekendste epische gedichten uit de klassieke oudheid zijn de *Ilias* en de *Odyssee*, toegeschreven aan Homerus (precieze datering onbekend, waarschijnlijk eind achtste eeuw v.Chr.) en de *Aeneis* van Vergilius (eerste eeuw v.Chr.). Het homerische epos is het eindproduct van een lange traditie van orale zangkunst. Er zijn aanwijzingen dat deze traditie al in de Myceense tijd (1600-1200 v.Chr.) bestond. Rondtrekkende beroepszangers (ᾄδοι) droegen bij religieuze festivals en in de paleizen van de koningen epische gedichten voor, waarbij zij zichzelf begeleidden op een snaarinstrument. Toen in de tiende eeuw v.Chr. Aeolische Grieken een nieuwe woonplaats vonden in Klein-Azië, werd de traditie daar voortgezet en later overgenomen door Ionische zangers. Zo ontwikkelde zich in de loop der eeuwen een epische kunsttaal: een taal die niet correspondeert met één gesproken dialect maar die elementen uit verschillende dialecten en uit verschillende perioden in zich verenigt.

De orale achtergrond van het homerische epos blijkt uit de herhaling van dezelfde scènes (zogenaamde *typische scènes*) en dezelfde verzen en versdelen (*formules*). Een voorbeeld van een formule is de vaste combinatie van een zelfstandig naamwoord of een eigennaam met een bijvoeglijk naamwoord (*epitheton ornans*). De telkens terugkerende elementen stelden een zanger in staat zijn gedichten al zingend en improviserend te componeren, waarbij hij de vrijheid had om te variëren: bij iedere voordracht ontstond een uniek gedicht, nooit helemaal hetzelfde als de andere keren dat het gedicht werd voorgedragen. Zo kon een zanger gedurende vele jaren schaven aan de manier waarop hij een verhaal, waarvan de stof grotendeels vaststond, aan het publiek ten gehore bracht. Naast de homerische epen zijn er nog andere epen geweest over andere episoden uit de Trojaanse cyclus of over andere thema's, zoals het Thebaanse koningshuis; deze zijn niet bewaard gebleven.

▪ De verteller

In het homerische epos hebben we te maken met een alwetende verteller die zelf geen rol speelt in het verhaal. Zijn alwetendheid blijkt onder andere uit het feit dat hij de afloop van het verhaal en de gedachten van de personages kent. Deze alwetendheid wordt binnen het epos verklaard door zijn nauwe samenwerking met de Muze.

Naast de verteller zijn ook de personages zelf veelvuldig aan het woord. De *Ilias* bestaat voor bijna de helft uit directe rede, de *Odyssee* zelfs voor meer dan de helft. Hierdoor kan de dichter vanuit verschillende perspectieven het verhaal vertellen.

De verteller levert maar zelden expliciet commentaar op de handeling, maar zijn hand blijkt wel duidelijk uit manipulaties van de vertelling door het gebruik van verscheidene narratologische middelen. Zo kan hij – of een personage – bijvoorbeeld vooruitlopen op het verhaal (*prospectie*) of teruggrijpen op een eerdere gebeurtenis (*retrospectie*).

3 Taal

De CvTE-minimumlijst vormt het uitgangspunt bij de op het centrale examen gestelde vragen en bij de annotatie van de ongeziene authentieke tekst. Daarnaast worden de volgende verschijnselen bekend verondersteld.

- Algemeen
  - niet gecontraheerde vormen: ἄλγεα i.p.v. ἄλγη, προσεφώνεε i.p.v. προσεφώνει
  - η in plaats van lange α ook na ε, ι of ρ: παχείη i.p.v. παχεία
  - preposities: ἐνί = ἐν; ἐς = εἰς
  - κε(v) = ἄν
  - -σσ- i.p.v. -ττ-: θᾶσσον i.p.v. θᾶπτον
  - contractie van ε en ο tot ευ i.p.v. ου
  - variatie in vormen:
    - diectasis: εἰσορόωντες
    - metrische verlenging: οὐλόμενος naast ὀλόμενος
    - vormen met enkele en dubbele medeklinker: γελάσας en γελάσσας, Ἀχιλλεύς en Ἀχιλεῦς
- Werkwoorden
  - het augment blijft vaak achterwege: τεῦχε = ἔτευχε, ἀμείβετο = ἤμειβετο
  - tmesis: κατὰ δάκρυ χέουσα
  - infinitivusuitgangen -(ε)μεν / -(ε)μεναι: φερέμεν = φέρειν, διεξίμεναι = διεξίεναί
  - uitgangen -ηαι / -εαι i.p.v. -η / -ει (2e pers. ev. med.): πίθηαι = πίθη, δυνήσσαι = δυνήσει
  - iteratief suffix -σκ-
  - de afwijkende vormen van εἶμι (zijn) en εἶμι (gaan)
  - uitgang 1e pers. mv. med. -μεσθα i.p.v. -μεθα: μεταφρασόμεσθα = μεταφρασόμεθα
  - uitgang 3e pers. mv. -v i.p.v. -σαν: ἔβαν = ἔβησαν
- Naamwoorden
  - gen. ev. o-decl.: -οιο i.p.v. -ου: χοροῖο i.p.v. χοροῦ
  - gen. ev. a-decl. mannelijke woorden op -ης: -αο / -εω i.p.v. -ου: Ἀτρεΐδαο, Πηληϊάδεω
  - gen. mv. a-decl.: -ᾶων/-έων: Μουσάων, πασέων
  - dat. mv. a-decl.: -ησι(v) i.p.v. -αις: γλαφυρήσιν i.p.v. γλαφυραῖς
  - dat. mv. o-decl.: -οισι(v) i.p.v. -οις: οἴωνοῖσι i.p.v. οἴωνοῖς
  - dat. mv. gem. decl.: -εσσι(v) i.p.v. -σι(v): ἄνδρεσσιν i.p.v. ἀνδράσι
  - verbuiging van νηῦς (= Att. ναῦς): νηός, νηί, νῆα, νῆες, νεῶν, νηυσίν/νέεσσι, νῆας
  - suffixen -δε en -θεν: οἰκόνδε, οἴκοθεν
  - verbuiging van Ζεῦς
  - verbuiging van πόλις

- Voornaamwoorden
  - persoonlijke voornaamwoorden ἐγών, τοι, οὔ, οἱ, ἐ, σφί(ν), σφίσι(ν), μιν
  - het latere lidwoord met functie van aanwijzend voornaamwoord
  - het latere lidwoord (aanwijzend voornaamwoord) gebruikt als betrekkelijk voornaamwoord (beginnend met τ-)
  - bezittelijk voornaamwoord ὄς, ἧ, ὄν
- Syntaxis
  - bijwoordelijk gebruik van voorzetsels: περὶ δὲ Τρωαὶ ἄλις ἦσαν
  - τε in relatieve bijzinnen met algemene strekking en in vergelijkingen ("episch τε")
  - plaatsing voorzetsels in postpositie (met verplaatsing van het accent): νηυσὶν ἔπι γλαφυρῆσιν

B. Cultuurhistorische context

1 De auteur en zijn werk

De *Ilias* en de *Odyssee* staan van oudsher op naam van Homerus. Over zijn persoon en de plaats waar hij leefde is nauwelijks iets met zekerheid te zeggen. Hetzelfde geldt voor de periode waarin hij leefde: volgens de meeste geleerden was dat in de achtste eeuw v. Chr. Het is zelfs onzeker of hij als auteur van *Ilias* én *Odyssee* beschouwd kan worden. Deze onzekerheid bestond al in de oudheid.

In de achttiende eeuw is daar nog een beroemde wetenschappelijke controverse bijgekomen, de zogeheten 'homerische kwestie'. Hierin stonden twee partijen tegenover elkaar, de 'Analytici' en de 'Unitariërs'. De Analytici waren op grond van door hen vastgestelde tegenstrijdigheden in de beide werken van mening dat de *Ilias* en de *Odyssee* beide een samenvoeging zijn van kortere, door verschillende dichters gecomponeerde gedichten. De Unitariërs daarentegen vonden in de eenheid en samenhang die beide werken vertonen, aanleiding om ervan uit te gaan dat zowel de complete *Ilias* als de complete *Odyssee* door één briljante dichter gecomponeed is.

In de twintigste eeuw heeft deze kwestie door het werk van Milman Parry een nieuwe wending gekregen. Volgens zijn theorie vormen de *Ilias* en *Odyssee* het eindpunt van een eeuwenlange mondelinge overlevering. Zangers (de reeds genoemde *acoïdoi*) maken met behulp van vaste structurelementen improviserenderwijs telkens iets andere versies van bekende verhalen. Homerus zou zo'n zanger geweest kunnen zijn. Omdat de theorie van Parry een goede verklaring biedt voor bijvoorbeeld het formulaire karakter van het epos en voor het voorkomen van taalelementen uit verschillende dialecten en tijdperiodes, is zijn theorie algemeen aanvaard. Wat nog wel steeds onderwerp van debat is, is de vraag hoe de *Ilias* en de *Odyssee* uiteindelijk op schrift zijn gesteld. Een mogelijkheid is dat een zanger de gedichten heeft gedictieerd.

▪ Korte inhoud van beide werken

De openingsverzen van de *Ilias* en de *Odyssee* geven reeds aan waar de epen over gaan: de *Ilias* over de wrok van Achilles, de *Odyssee* over de omzwervingen van Odysseus.

De *Ilias* beschrijft een periode van ongeveer vijftig dagen in het tiende jaar van de strijd om Troje. Deze oorlog was voortgekomen uit een schoonheidswedstrijd tussen de godinnen Hera, Athena en Aphrodite, waarbij de Trojaanse koningszoon Paris scheidsrechter was. Hij oordeelde dat Aphrodite de mooiste was. Als dank daarvoor beloofde zij hem Helena, de vrouw van de koning van Sparta. Paris nam Helena mee uit Sparta en bracht haar naar Troje. Vervolgens trokken de Grieken onder leiding van Agamemnon gezamenlijk op tegen Troje.

In de *Ilias* is de ruzie tussen Agamemnon en Achilles, en in het bijzonder Achilles' besluit niet langer deel te nemen aan de strijd, het gegeven dat als uitgangspunt voor het gedicht is genomen. Op verzoek van Achilles' moeder Thetis laat Zeus de Grieken een tijd lang nederlagen lijden. Achilles' boosheid heeft ook voor hem zelf een direct gevolg, omdat zijn vriend Patroclus in zijn plaats aan de strijd deelneemt en daarbij sneuvelt door toedoen van de Trojaanse held Hector. Daarop neemt Achilles weer deel aan de strijd, doodt hij Hector en mishandelt diens dode lichaam. De *Ilias* eindigt wanneer Achilles het lichaam van Hector tegen betaling van een losprijs overdraagt aan zijn vader Priamus. Aan de boosheid van Achilles komt daarmee een einde. Het slot van de *Ilias* beschrijft de crematie van Hector.

De *Odyssee* gaat over het verhaal van Odysseus' thuisreis naar Ithaca en de herovering van zijn paleis en koningschap op de vrijers die zijn machtspositie bedreigen. De door hem tijdens zijn reis beleefde avonturen worden grotendeels door hemzelf verteld, wanneer hij aan het hof van de Phaeaken zijn verhaal doet. Daarnaast zijn de verwickelingen in Odysseus' paleis op Ithaca tijdens zijn afwezigheid, en de reizen van zijn zoon Telemachus belangrijke bouwstenen van het verhaal. Deze verhaallijnen komen in de tweede helft van de *Odyssee* samen wanneer Odysseus en Telemachus elkaar op Ithaca treffen; wanneer zij gezamenlijk de vrijers gedood hebben, volgt de hereniging van Odysseus met Penelope.

▪ Centrale thema's van beide werken

Beide werken van Homerus zijn open over helden die op de proef gesteld worden in uitzonderlijke situaties zoals oorlogen en verre reizen; het gaat daarbij voortdurend om de vraag hoe mannen zich moeten gedragen tegenover elkaar, de goden, de doden, en hun vrouwen en familie.

De homerische held bewijst zijn waarde (ἀρετή) op het slagveld en in de vergadering. Ἀρετή moet erkend worden, verbaal en materieel; daaraan ontleent de held zijn prestige (τιμή). Het prestige dat iemand heeft, moet in de juiste verhouding staan tot zijn prestaties. Prestige is voor de held het allerbelangrijkste: verzamelt hij tijdens zijn leven genoeg prestige, dan kan dat zelfs voortleven als roem (κλέος).

Het oordeel van anderen is belangrijk en sociale gêne (αἰδώς) weerhoudt hem ervan gedrag te vertonen dat niet acceptabel is, zoals vluchten uit de strijd en een lafaard (κακός) worden; een andere functie van αἰδώς is dat men rekening houdt met de τιμή van anderen. Zijn de gevolgen van een daad fataal, dan kan de held zijn verkeerde optreden toeschrijven aan verblindende (ἄτη), die wordt voorgesteld als een externe macht.

Hoewel oorlog in de epen meestal wordt voorgesteld als de glorieuze gelegenheid om dapperheid ten toon te spreiden en roem te verwerven, heeft Homerus ook oog voor verdriet en verlies (zoals dat van Achilles, Andromache en Priamus). De dichter ziet dat er in een oorlog zowel winnaars als slachtoffers zijn, en dat roem en dood met elkaar verbonden zijn.

▪ De rol van de goden

De homerische goden zijn onsterfelijk en verouderen niet. Ze leven op de Olympus. Ze zijn antropomorf: ze hebben een menselijke gedaante, handelen als mensen en vertonen menselijke emoties. De goden zijn ondergeschikt aan Zeus, de oppergod. De goden volgen de gebeurtenissen in de wereld van de stervelingen en grijpen daarin regelmatig in. Ze kunnen aan mensen verschijnen (meestal in de gedaante van een bepaalde sterveling), hun gedachten ingeven of moed inblazen, maar ook misleiden. In de *Ilias* zijn vrijwel alle goden emotioneel betrokken bij de oorlog en grijpen zij in ten gunste van hun kinderen en favorieten. Zo redt Aphrodite Paris, moedigt Poseidon de Grieken aan en helpt Athena Achilles in het tweegevecht met Hector. Ook het beroemde slot van de *Ilias* (Achilles laat zich overhalen het lijk van Hector terug te geven aan Priamus) komt mede tot stand door goddelijke betrokkenheid. In de *Odyssee* staat Athena haar favoriet Odysseus steeds terzijde. Homerus stelt het dikwijls zo voor dat de acties van mensen op twee niveaus worden gestuurd: de stervelingen nemen hun beslissingen op basis van hun eigen gevoelens en overwegingen, maar tegelijkertijd worden zij aangestuurd door de goden (dubbele motivatie). Naast de goden voert Homerus ook het noodlot op als een instantie die van invloed is op het leven van mensen, vooral waar het het moment van hun dood betreft.

▪ Waardering in de oudheid

De homerische epen stonden in de Oudheid in hoog aanzien. Grieken refereerden aan Homerus simpelweg als ὁ ποιητής, de dichter. Homerus gold niet alleen als de beste dichter van de Grieken, maar zijn werken vervulden ook een centrale rol in hun maatschappij en cultuur. De Grieken discussieerden over de helden en hun acties. Citaten uit de epen werden vaak gebruikt en ook zonder bronvermelding herkend. In het Griekse onderwijs namen de epen van Homerus dan ook een belangrijke plaats in: leerlingen leerden lezen en schrijven aan de hand van de *Ilias* en de *Odyssee*, en leerden passages uit hun hoofd. Een Romein die Grieks kende, had in elk geval Homerus gelezen.

2 De historische context

▪ Historische realiteit

In de periode van circa 1600-1200 v.Chr. bloeide op het Griekse vasteland de Myceense beschaving. Resten van burchten uit die periode zijn gevonden in onder andere Mycene en Tiryns. De paleizen in die burchten bestonden uit een complex van gebouwen rond een tronzaal met hardplaats (μέγαρον). Intensieve contacten met Kreta blijken uit de beeldende kunst. Het schrift van de Myceners, het zogenaamde Lineair B, is een lettergreepschrift dat waarschijnlijk hoofdzakelijk werd gebruikt voor administratieve doeleinden; deze teksten vertegenwoordigen het oudste bewaard gebleven Grieks. Vanaf ongeveer 1200 v.Chr. komt er vrij plotseling een einde aan de Myceense beschaving; het is niet zeker wat daarvan de oorzaken waren.

Wanneer vanaf ongeveer 1200 v. Chr. de vanuit de paleizen georganiseerde staten uiteenvallen, komen daar kleinere verbanden voor in de plaats. Rijke grondbezitters maken de dienst uit; de vorst (βασιλεύς), afkomstig uit hun midden, oefent als *primus inter pares* zijn gezag uit. Van de periode van circa 1200-800 v.Chr. weet men betrekkelijk weinig. Wel is bekend dat naast het brons van de Myceense beschaving het ijzer als gebruiksmateriaal zijn intrede doet. Door hun lange ontstaansgeschiedenis komen in de Homerische epen elementen uit verschillende eeuwen voor, van de late bronstijd tot de vroege ijzertijd.

Het schrift is met de val van de Myceense paleizen grotendeels verloren gegaan, maar in de negende of achtste eeuw v.Chr. wordt het alfabet in gebruik genomen, grotendeels overgenomen van de Phoeniciërs. Mogelijk heeft Homerus bij het dichten gebruik gemaakt van dit schrift. In de zesde of vijfde eeuw v.Chr. ontstaat er een geschreven versie van de Homerische epen. Het beroep van de improviserende *aoidoi* verdwijnt dan geleidelijk; de rapsoden, voordrachtskunstenaars die de gedichten van buiten leren en onveranderd voordragen, nemen hun plaats in.

Er zijn sterke aanwijzingen dat er regelmatig oorlogen plaatsvonden tussen Myceense Grieken en bewoners van Klein-Azië. Dat er werkelijk een oorlog tussen Grieken en Troje heeft plaatsgevonden, is zeker niet onmogelijk. Aan het einde van de negentiende eeuw wilde Heinrich Schliemann met zijn opgravingen in Hissarlik (Troje) en Mycene bewijzen dat de Trojaanse oorlog historisch is. Schliemann was ervan overtuigd dat hij het door Homerus beschreven Troje gevonden had; deze identificatie wordt echter niet door iedereen aanvaard. Het debat hierover is nog steeds in volle gang.

C. Eindtermen

NB Voor de toetsing van de eindtermen (zie bijlage 1) worden de CvTE-minimumlijst (zie bijlage 3) en deze syllabus als uitgangspunt genomen.

3. Het centraal examen

3.1 Zittingen centraal examen

Raadpleeg hiervoor Het examenblad, www.examenblad.nl.

3.2 Hulpmiddelen

Raadpleeg hiervoor Het examenblad, www.examenblad.nl.

Bijlage 1. Examenprogramma Griekse taal en cultuur vwo

Griekse taal en cultuur (GTC)

Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het centraal examen en het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

Domein A Reflectie op klassieke teksten (subdomein 1) en antieke cultuur (subdomein 2)

Domein B Reflectie op relaties tussen de antieke cultuur en de latere Europese cultuur

Domein C Zelfstandige oordeelsvorming

Domein D Oriëntatie op studie en beroep

Domein E Informatievaardigheden.

Het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op de domeinen A (subdomein 1: reflectie op klassieke teksten), B² (B.3) en C (C.5).

Het centraal examen heeft betrekking op authentieke en vertaalde teksten van een of meer auteurs, behorend tot eenzelfde genre.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

Het CvTE maakt een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op de domeinen A, B, C, D en E.

Deze domeinen komen aan de orde aan de hand van:

- een selectie van circa 30 pagina's (Oxford Classical Text) Griekse teksten. Deze selectie bevat teksten van tenminste twee genres uit de Griekse literatuur (zodanig dat samen met de auteur van het centraal examen proza én poëzie aan bod komen). Deze selectie bevat geen teksten van de auteur(s) die voor het centraal examen zijn vastgesteld, tenzij deze teksten behoren tot een ander genre en thema.

Daarnaast komen deze domeinen aan de orde aan de hand van:

- een selectie van tenminste 45 pagina's klassieke, vertaalde teksten;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: toetsing van het vertalen van één of meer ongeziene passages;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: toetsing van de (creatieve) verwerking van een of meer cultuurdomeinen;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: stof van het centraal examen naast de hierboven vermelde stof voor het schoolexamen;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die eventueel per kandidaat kunnen verschillen.

Het bevoegd gezag kiest tenminste drie van de volgende cultuurdomeinen waarop de eindtermen betrekking hebben: verhalengoed, drama, beeldende kunst, architectuur, filosofie.

Het bevoegd gezag kan, naast bovengenoemde domeinen, ook eigen cultuurdomeinen toevoegen.

De examenstof

Domein A: Reflectie op klassieke teksten en antieke cultuur

subdomein 1: Reflectie op klassieke teksten

1 De kandidaat kan zijn begrip van Griekse en klassieke, vertaalde teksten demonstreren door:

- een ongeziene passage te vertalen;
- een passage te analyseren en interpreteren vanuit taalkundig, letterkundig en cultuurhistorisch perspectief;
- een passage vanuit taalkundig, letterkundig en cultuurhistorisch perspectief te vergelijken met andere cultuuruitingen uit de oudheid of latere perioden.

---

² Voor zover dat mogelijk is, gelet op het karakter van het centraal examen.

subdomein 2: *(alleen van toepassing op het schoolexamen) Reflectie op antieke cultuur*

2 De kandidaat kan:

- *antieke cultuuruitingen van verschillende cultuurdomeinen plaatsen in hun historische en culturele context en met elkaar in verband brengen;*
- *antieke cultuuruitingen onderzoeken en zijn bevindingen formuleren.*

Domein B: Reflectie op relaties tussen de antieke cultuur en de latere Europese cultuur

3 De kandidaat kan door de bestudering van de Griekse en klassieke, vertaalde teksten tegen de achtergrond van de antieke cultuur:

- onderwerpen actualiseren die voortvloeien uit een confrontatie tussen deze teksten en eigentijdse ontwikkelingen;
- de eigentijdse cultuur plaatsen in het perspectief van de klassieke traditie waarin Europa staat.

4 *(Alleen van toepassing op het schoolexamen):*

De kandidaat kan

- *voorbeelden uit de receptiegeschiedenis herkennen, deze plaatsen in de context van de betreffende periode in de Europese cultuur en de van toepassing zijnde werkingsmechanismen noemen;*
- *cultuuruitingen uit de latere Europese cultuur vergelijken met antieke cultuuruitingen.*

Domein C: Zelfstandige oordeelsvorming

5 De kandidaat kan een beargumenteerde reactie formuleren op de inhoud van voorgelegde teksten en andere cultuuruitingen (uit de Oudheid en latere tijden).

6 *(Alleen van toepassing op het schoolexamen)*

De kandidaat kan cultuuruitingen uit de latere Europese cultuur vergelijken met antieke cultuuruitingen en daarover een beargumenteerd oordeel geven.

Domein D: Oriëntatie op studie en beroep

Domein E: Informatievaardigheden

7 De kandidaat kan:

- doelgericht informatie en bronnenmateriaal zoeken, beoordelen, selecteren en verwerken, o.a. met behulp van het woordenboek;
- (verworven) informatie verwerken en daaruit beredeneerde conclusies trekken;
- gebruik maken van verschillende ICT-toepassingen bij GTC;
- adequaat schriftelijk, mondeling en digitaal in het publieke domein communiceren over onderwerpen uit het desbetreffende vakgebied;
- bij het verwerven van vakkennis en vakvaardigheden reflecteren op eigen belangstelling, motivatie en leerproces.

Bijlage 2. De plaats van Griekse taal en cultuur en Latijnse taal en cultuur in de profielen

Latijnse taal en cultuur en Griekse taal en cultuur

Latijnse taal en cultuur of Griekse taal en cultuur, ter keuze van de leerling, maken deel uit van het gemeenschappelijk deel van elk profiel in het gymnasium.

Latijnse taal en cultuur of Griekse taal en cultuur kunnen als profielkeuzevak in het profiel cultuur en maatschappij op het atheneum worden gekozen, indien het bevoegd gezag ervoor kiest deze vakken aan te bieden.

Latijnse taal en cultuur en Griekse taal en cultuur kunnen op het atheneum als keuze examenvak worden gekozen, indien het bevoegd gezag ervoor kiest deze vakken aan te bieden.

Bijlage 3. De minimumlijst Grieks

NB De minimumlijst Grieks is aangepast en geldt met ingang van 2015.

De minimumlijst Grieks bestaat uit drie delen: I vormleer, II syntaxis en III literaire termen. Deel I en II bevatten een opsomming van de taalkundige verschijnselen die kandidaten moeten kennen en die niet geannoteerd worden bij de vertaalopgave bij het Centraal examen. Deel III bevat een overzicht van literaire termen die door het CvTE bekend worden verondersteld.

De minimumlijst Grieks hanteert de terminologie die ook bij het Centraal Examen gehanteerd wordt. Er is zo veel mogelijk gekozen voor een Nederlandse terminologie. In een aantal gevallen heeft het CvTE de voorkeur gegeven aan het gebruik van een technische term, zoals indicativus en nominativus. Soms is er om praktische redenen voor gekozen twee termen naast elkaar te hanteren (bijvoorbeeld lijdend voorwerp / object); dit is aangegeven door middel van een schuine streep.

Sommige onregelmatige vormen in deze lijst zijn met meer of minder moeite in het bij het examen toegestane woordenboek of in het grammaticakatern te vinden. Ze zijn hier opgenomen, omdat het CvTE bij de inschatting van de beschikbare tijd voor de vertaalopgave ervan uitgaat dat deze vormen behoren tot de parate kennis van de kandidaat en dus niet behoeven te worden opgezocht. Uit het opnemen van zulke vormen in de lijst mag daarom niet de conclusie worden getrokken dat de andere onregelmatige vormen die ook in het woordenboek te vinden zijn, per definitie worden geannoteerd bij de vertaalopgave.

Deel I Vormleer

Algemeen:

- In principe wordt uitgegaan van het Attisch van de klassieke periode.
- Bij nominale en verbale vormen worden de dualisvormen niet bekend verondersteld.

1 Lidwoord

2 Zelfstandige naamwoorden

De verbuiging/uitgangen (inclusief vocativus) van:

- de α/η-stammen
- de o-stammen; van de contracta alleen νοῦς (niet ὄστοῦν)
- de medeklinkerstemmen, inclusief de stammen op -ι, -υ, -ευ; inclusief Ζεῦς en ναῦς; exclusief de onzijdige woorden op -ας, zoals τὸ κρέας; exclusief ἡ αἰδῶς; exclusief onregelmatige vocativi zoals γύναι.

3 Bijvoeglijke naamwoorden

De verbuiging/uitgangen van:

- de α/o-stammen, inclusief de adiectiva van twee uitgangen, exclusief de adiectiva op -οῦς
- de medeklinkerstemmen, inclusief μέγας en πολὺς en het type ταχύς; inclusief het type ἀληθής etc. (niet de contractie in -α, zoals ὑγιᾶ)
- de vorming en verbuiging van de vergrotende en overtreffende trap, inclusief de vormen ἥττων, κρείττων, βελτίων, ἀμείνων, μείζων, πλείων, κακίων, καλλίων en de vormen κράτιστος, βέλτιστος, ἄριστος, μέγιστος, πλεῖστος, κάκιστος, κάλλιστος. Van de vergrotende trap op -(ι)ων/- (ι)ον alleen de ongecontraheerde vormen.

4 Bijwoorden

De vorming, inclusief de vergrotende en overtreffende trap; inclusief de vormen μάλα, μᾶλλον, μάλιστα en ἥκιστα; inclusief het adverbiaal gebruik van de acc. sing. neutr., zoals μέγα.

5 Telwoorden

De verbuiging van εἶς, οὐδεῖς/μηδεῖς.

6 Voornaamwoorden

De verbuiging van de voornaamwoorden, exclusief:

- de indirect reflexiva (οὔ, οἷ, ἔ, σφεῖς etc.)
- de gecontraheerde vormen van ἑαυτοῦ etc.
- de crasisvormen van ὁ αὐτός etc.
- de vormen (ὄ)του, (ὄ)τω, ἄττα en ἄττα
- de vormen τοῦ, τῷ als vragend voornaamwoord.

7 Werkwoorden

De vorming en vervoeging/verbuiging van:

- activum, medium en passivum
- de uitgang -η voor de indicativus 2e pers. sing. praes. med. (λύη), fut. med. (λύση) en fut. pass. (λυθήση) wordt bekend verondersteld
- enkelvoud en meervoud van: indicativus, coniunctivus, optativus, imperativus (hiervan slechts de 2de personen)
- participia in alle naamvallen
- infinitivi
- augment en reduplicatie (exclusief vormen met dubbel augment, zoals ἔώρων). Dat het augment kan worden weggelaten, wordt bekend verondersteld.

Vormen van praesens en imperfectum:

- de thematische werkwoorden exclusief de contracta met o-stam; χρήμαι en ζήω worden niet bekend verondersteld
- de athematische werkwoorden
- εἶμι en εἶμι (maar niet het imperfectum van εἶμι).

Vormen van de aoristus:

- de regelmatige sigmatische aoristus (inclusief de werkwoorden op -νυμι en de vormen ἔδοξα en ἀπώλεσα) en de pseudo-sigmatische aoristus
- de stamaoristi ἔβην, ἔστην, ἔδυν, ἔφυν, ἔγνω
- de aoristi van τίθημι, ἴημι, δίδωμι
- de volgende thematische aoristi: ἤγαγον, εἶλον, ἤσθόμην, (ἀπ)έθανον, (ἀπ)ωλόμην, (ἀφ)ικόμην, ἔβαλον, ἐγενόμην, ἦλθον, ἐσπόμην, ἠύρον, ἠρόμην, ἔσχον, ὑπεσχόμην, ἔλαβον, εἶπον, ἔλιπον, ἔμαθον, εἶδον, ἔπαθον, ἐπιθόμην, ἔπιον, ἔπεσον, ἐπυθόμην, ἔτεκον, ἔτραπον, ἔτυχον, ἤνεγκον, ἔφυγον
- de regelmatig gevormde aoristus op -θην en de vormen van ἐβλήθην, ἐβουλήθην, ἐκλήθην, ἐρρήθην, ἐμνήσθην, ὤφθην, ἠύρέθην
- van de passieve/intransitieve aoristi op -ην alleen de vormen van διεφθάρην en ἐφάνην.

Vormen van het perfectum en plusquamperfectum actief, exclusief de coniunctivus, optativus en imperativus:

- de regelmatig gevormde kappa-perfecta
- de perfecta ἀκήκοα, (ἀπ)ᾔλωλα, βέβηκα, βέβληκα, γέγονα, εἶρηκα, ἐλήλυθα, ἠύρηκα, λέλοιπα, πέποιθα
- de perfecta ἔστηκα, οἶδα (inclusief de imperativi ἴσθι en ἴστε), τέθηκα en hun onregelmatige vervoeging
- van het plusquamperfectum de uitgangen -η, -ης, -ει, -εμεν, -ετε, -εσαν.

Vormen van het perfectum en plusquamperfectum medium/passief, exclusief de coniunctivus, optativus en imperativus:

- de vormingen van het type λέλυμαι
- de vorming van βέβλημαι.

De vorming van het futurum, exclusief de optativus:

- de regelmatig gevormde sigmatische futura, de futura attica en het futurum passief (type λυθήσομαι)
- de futura ἀκούσομαι, (ἀπο)θανοῦμαι, βουλήσομαι, γενήσομαι, γνώσομαι, δόξω, ἔξω, ἐρώ, ἔσομαι, εὔρησω, οἶσω, ὄψομαι, πεσοῦμαι, σχήσω, φανήσομαι, φεύξομαι.

Nota bene: werkwoordsvormen die niet in deze paragraaf genoemd zijn, maar duidelijk herkenbaar zijn (bijv. ἐτέλεσα, ἐκελεύσθην, λέλειπται) worden in principe niet geannoteerd.

Deel II Syntaxis

1 Congruentie

Het begrip congruentie / congrueren met.

Congruentieregels met betrekking tot:

- onderwerp - persoonsvorm
- onderwerp - naamwoordelijk deel van het gezegde
- bijstelling
- bijvoeglijke naamwoorden - zelfstandige naamwoorden
- voornaamwoorden - zelfstandige naamwoorden
- antecedent en betrekkelijk voornaamwoord
- bijvoeglijke bepaling
- predicatieve bepaling.

2 Gebruik van het lidwoord

- het regelmatig ontbreken van het lidwoord bij een predicatieve bepaling en bij het naamwoordelijk deel van het gezegde
- het zelfstandig gebruik van bijvoeglijke naamwoorden, participia, infinitivi (zonder aanvullingen) en voorzetselgroepen
- het lidwoord bij eigennamen
- het lidwoord bij αὐτός en πᾶς
- de verbindingen ὁ μὲν ... ὁ δὲ ... en οἱ μὲν ... οἱ δὲ ...
- het zelfstandig gebruik van ὁ δέ.

3 Functies van naamvallen

Nominativus:

- onderwerp/subject
- naamwoordelijk deel van het gezegde.

Genitivus:

- bijvoeglijke bepaling, inclusief de genitivus objectivus
- als aanvulling bij werkwoorden
- als aanvulling bij bijvoeglijke naamwoorden
- bijwoordelijke bepaling van vergelijking en tijd
- in de genitivus absolutus constructie.

Dativus:

- meewerkend voorwerp
- als aanvulling bij werkwoorden
- als aanvulling bij bijvoeglijke naamwoorden
- de bezitter bij het werkwoord εἶναι
- bijwoordelijke bepaling van middel, wijze, maat en tijd, reden en oorzaak.

Accusativus:

- lijdend voorwerp / object
- als onderwerp en naamwoordelijk deel van het gezegde in a.c.i. en a.c.p.
- bijwoordelijke bepaling van richting, tijdsduur, afstand en betrekking.

Vocativus:

- aanspreekvorm.

4 Voorzetsels

Het gebruik van naamvallen bij de voorzetsels.

5. Bijvoeglijke naamwoorden

Bijvoeglijk en zelfstandig gebruikt.

6 Trappen van vergelijking

Het gebruik en de betekenis van vergrotende trap inclusief de betekenissen “tamelijk” en “te”.

Het gebruik en de betekenis van overtreffende trap: de betekenissen “-ste” en “zeer”.

Het gebruik van ὡς en ὅτι + overtreffende trap: “zo ... mogelijk”.

7 Voornaamwoorden

Bijvoeglijk en zelfstandig gebruik.

Het (ingesloten) antecedent van een betrekkelijke bijzin.

De relatieve aansluiting en attractie worden niet bekend verondersteld.

8 Werkwoorden

De begrippen overgankelijk/transitief en onovergankelijk/intransitief.

De begrippen directe en indirecte rede.

Het gebruik en de betekenis van de genera activum, medium en passivum:

Gebruik mediumvorm:

- belanguitdrakkend medium (indirect reflexief medium)
- direct reflexief medium
- intransitief medium
- passief gebruikt medium.

Gebruik passivumvorm (in aoristus- en futurumstam):

- passief gebruik
- intransitief passivum.

Het begrip medium tantum.

Gebruik van de tijden en aspect:

Het gebruik van de bij de vormleer genoemde tijden, inclusief het praesens historicum.

De volgende aspectswaarden:

- praesens en imperfectum (kernbetekenis: niet-afgesloten):
  - beschrijving van voortdurend/poging/gewoonte / herhaalde handeling
  - beschrijving van achtergrondgebeurtenis in verhaal
- aoristus (kernbetekenis: afgesloten):
  - aanduiding van handeling gezien in zijn totaliteit (constaterend)/nadruk op begin- of eindpunt van de handeling
  - aanduiding van gebeurtenissen die het verhaal voortstuwen
- perfectum en plusquamperfectum: een toestand als resultaat van de handeling in heden, resp. verleden.

Het gebruik en de betekenis van:

indicativus:

- realis
- irrealis (in de hoofdzin met ἄν, in de conditionele bijzin zonder ἄν).

coniunctivus:

- in hoofdzinnen: aansporing, twijfel, verbod
- in bijzinnen met ἄν: plausible gebeurtenis in de toekomst (*coniunctivus futuralis*), herhaalbare/algemene handeling (*coniunctivus generalis/iterativus*)
- doelaangevend
- na werkwoorden van vrez.

optativus:

- in hoofdzinnen met ἄν: mogelijkheid (vaak in combinatie met een optativus in de bijzin zonder ἄν), bescheiden geformuleerde mening, vriendelijk bevel/verzoek
- in hoofdzinnen zonder ἄν (al dan niet ingeleid door εἶθε/εἰ γάρ): wens
- in conditionele bijzinnen zonder ἄν: mogelijkheid
- in bijzinnen (na historische tijd of praesens historicum in de hoofdzin):
  - in de indirecte rede
  - in conditionele en temporele bijzinnen verwijzend naar een herhaalde handeling in het verleden
  - in doelaangevende bijzinnen en na werkwoorden van vrezen
- in niet-conditionele bijzinnen met ἄν: mogelijkheid, bescheiden mening

imperativus:

- bevel/verzoek

infinitivus:

- de begrippen gelijktijdig(heid), voortijdig(heid), en natijdig(heid)
- in a.c.i. en n.c.i.
- na πρίν en ὥστε
- als aanvulling bij werkwoorden (inclusief ἔχω) en bijvoeglijke naamwoorden
- subjects- en objectsaccusativus
- gesubstantiveerde infinitivus

participium:

- de begrippen gelijktijdig(heid), voortijdig(heid), en natijdig(heid)
- bijvoeglijk, zelfstandig en predicatief gebruik
- het participium van het futurum met doelaangevende betekenis
- in een genitivus absolutus met uitgedrukt onderwerp
- de participiumpartikels ἄτε, ὡς en καί(περ)
- als aanvulling bij τυγχάνω en λανθάνω en bij παύομαι en ἄρχομαι
- in a.c.p. en n.c.p. bij werkwoorden die een gevoel, waarneming of weten (bijv. οἶδα) aanduiden

9 Vraagzinnen

Directe en indirecte vragen, inclusief vraagpartikels.

Deel III Literaire termen: stilistische, narratologische en argumentatieve middelen

N.B. Wanneer in examenvragen het begrip **tekstelement** wordt gehanteerd, dan wordt daarmee bedoeld: een woord, een woordgroep, een bijzin of een zin. Een tekstelement kan bestaan uit aaneensluitende woorden, maar dit hoeft niet.

I. Stilistische begrippen

Afgebeelde	Zie vergelijking.
Alliteratie	De gelijkheid van beginmedeklinkers bij twee of meer woorden die dicht bij elkaar staan. Leentje leerde Lotje lopen langs de lange Lindenlaan Καὶ σὺ τοὶ παίδων πατῆρ πέφυκας. Ook jij bent toch een vader van kinderen. Euripides, <i>Medea</i> 344-345
Anafora	De herhaling van een tekstelement aan het begin van opeenvolgende (delen van) zinnen of versregels.

dag stoel naast de tafel
dag brood op de tafel
dag visserke-vis met de pijp

P. van Ostaijen, *Marc groet 's morgens de dingen*

ἐκεῖνος εἶναί φησι Διόνυσον θεόν,
ἐκεῖνος ἐν μηρῷ ποτ' ἐρράφθαι Διός.

Hij beweert dat Dionysus een god is, **hij** (beweert) dat Dionysus ooit ingenaaid is geweest in de dij van Zeus.

Euripides, *Bacchae* 243-244

N.B. De betreffende tekstelementen hoeven niet per se in dezelfde vorm te staan. Zie bijvoorbeeld:

Πικροὺς δ' ἐγὼ σφιν καὶ λυγροὺς θήσω γάμους,
πικρὸν δὲ κήδος καὶ φυγὰς ἐμὰς χθονός.

Bitter en gruwelijk zal ik voor hen de bruiloft maken, **bitter** hun familieband en mijn verbanning uit dit land.

Euripides, *Medea* 399-400

Antithese

Het dicht bij elkaar geplaatst staan van inhoudelijk tegengestelde begrippen.

Die twee zijn als **water en vuur**.

Ἰὼ στέγαι
φίλων **ἐρήμοι**, τῶν δ' ἀπολλύντων **πλέαι**.

Ach huis, van vrienden **verstoken**, maar **vol** van moordenaars.

Sophocles, *Electra* 1404-1405

Asyndeton

De opeenvolging van twee of meer tekstelementen zonder verbindingswoord.

Dan zou ik mijn boek vertalen in het Maleis, Javaans, Soendaas, Alfoers, Boeginees, Battaks.

Multatuli, *Max Havelaar*

Παύσομαι κατηγορῶν. Ἀκηκόατε, ἐοράκατε, πεπόνθατε, ἔχετε· δικάζετε.

Ik zal een eind maken aan mijn aanklacht. [want] U hebt gehoord, [en] gezien, [en] geleden; [en] u hebt hem hier: [dus] spreek nu recht.

Lysias 12.100

Μέλλοντα ταῦτα· τῶν προκειμένων τι χρὴ πράσσειν.

Dat is de toekomst; [maar] wat betreft het heden moeten we handelen.

Sophocles, *Antigone* 1334-1335

Beeld

Zie vergelijking.

Chiasme

De kruisgewijze plaatsing van grammaticaal en/of inhoudelijk gelijkwaardige tekstelementen.

N.B. op het Centraal Examen dienen de vier tekstelementen die het chiasme vormen als volgt te worden genoteerd: ... (a) ... (b) ... (b) ... (a).

Je moet niet **leven** (a) om te **eten** (b) maar **eten** (b) om te **leven** (a).

Denkend aan de dood (a) kan ik niet slapen (b)
en niet slapend (b) denk ik aan de dood (a)

J.C. Bloem, *Insomnia*

βαρείαν (a) **ἐχθροῖς** (b) καὶ **φίλοισιν** (b) **εὐμενῇ** (a)

geducht (a) voor mijn **vijanden** (b) en mijn **vrienden** (b) **welgezind** (a)

Euripides, *Medea* 809

Climax

Een reeks van tenminste drie tekstelementen met een steeds sterker wordende inhoud.

Uren, dagen, maanden, jaren,
vliegen als een schaduw heen

Rhijnvis Feith, *Nieuwjaarslied*

καὶ κύσε χεῖρας,
δαινᾶς, ἀνδροφόνους, αἳ οἱ πολέας κτάνον υἷας.

en hij kuste de handen, **de geduchte, mannenmoordende, die vele zonen van hem hadden gedood.**

Homerus, *Ilias* 24.478-479

Enallage

De verbinding van een bijvoeglijk naamwoord met een ander zelfstandig naamwoord dan waarbij het qua betekenis past.

Midwinterdag.—De geur van oude jassen,
de gang met **kalken licht** om in te dwalen.

Ida Gerhardt, *Tussenuur*

νεῖκος ἀνδρῶν ζύναιμον

een verwante ruzie van mannen = een ruzie onder verwante mannen

Sophocles, *Antigone* 793-794

Eufemisme

De weergave van een negatief geladen begrip door een verzachtende aanduiding.

inlapen (= sterven)

Ἵμεῖς δὲ μητέρ' οὐκέτ' ὄμμασιν φίλοις
ὄψεσθ', **ἐς ἄλλο σχῆμ' ἀποστάντες βίου.**

Jullie zullen jullie moeder niet meer zien met jullie lieve ogen, **wanneer jullie zijn weggegaan naar een andere fase van het leven** (= wanneer jullie dood zijn).

Euripides, *Medea* 1038-1039

Hyperbaton

De uiteenplaatsing van woorden die een grammaticale eenheid vormen; de eenheid wordt onderbroken door een tekstelement dat niet bij de woordgroep hoort.

πολλὰ δ' ὃ γ' ἐν πόντῳ πάθεν **ἄλγεα** ὄν κατὰ θυμόν

hij leed op zee **veel verdriet** in zijn hart

Homerus, *Odyssee* 1.4

N.B. In collocaties als **χεῖρας** ἐπ' **ἀνδροφόνους** ("naar de mannendodende handen", Homerus, *Ilias* 18.317) en **κνημίδας** ἐπισφυρίοις **ἀραρυίας** ("aan enkelbanden bevestigde scheenplaten", Homerus, *Ilias* 18.459) is geen sprake

van hyperbaton. De onderbrekende elementen (ἐπ', ἐπισφυρίοις) maken namelijk deel uit van de woordgroep.

Hyperbool Overdrijving.

ὁ δ' ἦλθε ταύτων δακρύων ἔχων μέλος
ἡμῖν ἐπ' ἀκτάς, **μυρία** δ' ὀπισθόπους
φίλων ἄμ' ἔστειχ' ἠλίκων <θ'> ὀμήγουρις.

Hij kwam naar ons toe bij de kust, met hetzelfde verdrietige lied, terwijl een **eindeloze** stoet vrienden en leeftijdsgenoten hem volgde.

Euripides, *Hippolytus* 1178-90

Litotes De ontkenning van een begrip waardoor het tegendeel benadrukt wordt.

Daar ben ik **niet vies** van. (= Dat vind ik heel lekker.)

ποιέων τε ταῦτα ἔπαινον εἶχε **οὐκ ὀλίγον** πρὸς τῶν πολιητέων.

door dit te doen verwierf hij **niet geringe** (= heel grote) lof van zijn medeburgers.
Herodotus, *Historiae* 1.96

Metafoor Een vorm van beeldspraak waarbij alleen het beeld wordt genoemd (dus *zonder* "als", "zoals", "gelijk aan", etc.).

Hij **zwemt** in het geld.

ἔς δὲ τὴν τύχην
πεσοῦσ' ὄσην σὺ πῶς ἂν **ἐκνεῦσαι** δοκεῖς;

hoe denk je, nu je in zo'n moeilijke situatie terechtgekomen bent, hieruit te kunnen **zwemmen** (= je hieruit te kunnen redden)?

Euripides, *Hippolytus* 470

Metonymia De vervanging van een woord door een ander woord uit hetzelfde betekenisveld.

- **Abstractum pro concreto:** een abstract in plaats van een concreet begrip.

Εὐφορβος, ὃς **ἠλικίην** ἐκέκαστο

Euphorbus, die uitblonk onder zijn **leeftijd** (= leeftijdgenoten)

Homerus, *Ilias* 16.808

- **Naam van een god(in) in plaats een begrip uit zijn/haar invloedssfeer.**

σπλάγχνα δ' ἄρ' ἀμπεύραντες ὑπέιρεχον **Ἥφαίστοιο**.

na dan de ingewandstukken aan het spit geregen te hebben hielden ze deze boven **Hephaestus** (= het vuur)

Homerus, *Ilias* 2.426

- **Materiaal in plaats van voorwerp.**

μή τις (...)
χαλκὸν ἐνὶ στήθεσσι βαλὼν ἐκ θυμὸν ἔλοιτο.

om te voorkomen, dat iemand hem het leven zou benemen door **brons**
(= een bronzen speer/zwaard) in zijn borst te steken.
Homerus, *Ilias* 5.316-317

- **Pars pro toto**: een deel in plaats van het geheel.

ἅπαντα δὲ
στέγη πυκνοῖσιν ἐκτύπει δραμήμασιν.

en heel het **dak** (= huis) dreunde van het drukke lopen.
Euripides, *Medea* 1179-1180

Paradox

Een schijnbare tegenstrijdigheid.

Zo zullen de laatsten de eersten en de eersten de laatsten zijn.
Evangelie van Mattheus 20.16

Τεθνᾶσι κού τεθνᾶσι.

Ze zijn dood en ze zijn niet dood.

Euripides, *Helena* 138

Teucer vertelt aan Helena dat haar beide broers dood zijn en sinds hun dood als sterren aan de hemel staan.

Parallellisme

Het verschijnsel dat twee of meer zinnen of zinsdelen dezelfde structuur hebben.

Spreken is zilver, zwijgen is goud.

(Ἔρως) πραότητα μὲν πορίζων, ἀγριότητα δ' ἐξορίζων· φιλόδωρος εὐμενείας,
ἄδωρος δυσμενείας.

Eros zorgt voor vriendelijkheid, hij bant grofheid uit; hij schenkt vrolijkheid en geeft geen ruzie.

Plato, *Symposium* 197d

Personificatie

Een vorm van beeldspraak waarbij levenloze dingen, voorwerpen of abstracties als levende wezens worden voorgesteld of eigenschappen daarvan toebedeeld krijgen.

Het licht begint te wandelen door het huis
en raakt de dingen aan.

Ida Gerhardt, *Zondagmorgen*

μηλα, τὰ δὴ κατέκειτ' ἐσφαγμένα **νηλεί** χαλκῶ

kleinvee, dat neerlag afgeslacht door het **meedogenloze** brons

Homerus, *Odysee* 11.45

Pleonasme

Het aan een begrip toekennen van een kwalificatie die reeds in het begrip zelf besloten ligt.

een **potentiële** kans

καὶ μὲν που κείνον **περιναίεται ἀμφὶς ἔόντες**
τείρουσι.

en hem kwellen, denk ik, **zijn burenen die om hem heen wonen.**

Homerus, *Ilias* 24.488-489

Polysyndeton

De opeenvolging van twee of meer tekstelementen binnen een zin die telkens door een nevenschikkend voegwoord met elkaar verbonden zijn.

Die zorgt **en** waakt **en** slaaft **en** ploegt **en** zwoegt **en** zweet

Joost van den Vondel, *Palamedes*

θεάσομαι δὲ σὺν πατρὸς μολῶν ποδὶ
πῶς νιν προσόψῃ, **καὶ** σὺ **καὶ** δέσποινα σή.

Ik kom met mijn vader naar je toe, en dan zal ik eens zien hoe je naar hem kijkt,
én jij **én** je meesteres.

Euripides, *Hippolytus* 661-662

δώσει δὲ τι ἔν γε φέρεσθαι,
ἢ εἴ τινα τριπόδων εὐχάλκων **ἢ** εἰς λεβήτων,
ἢ εἰς δὴ ἡμιόνους **ἢ** εἰς χρύσειον ἄλεισον.

Hij zal je iets geven om mee te nemen, een van de mooie bronzen drievoeten
of kommen, **of** twee muilezels **of** een gouden drinkbeker.

Homerus, *Odyssee* 15.83-85

Retorische vraag

Een vraag waarbij het niet de bedoeling van de vragensteller is dat er een antwoord gegeven wordt.

Waarom snapt niemand dat ik soms retorische vragen stel?

Bill Gates

Κακῶς πέπρακται πανταχῆ· τίς ἀντερεῖ;

Het staat er in alle opzichten slecht voor; **wie zal dit tegenspreken?**

Euripides, *Medea* 364

Sententia/γνώμη

Een algemeen geldende uitspraak.

Van het concert des levens heeft niemand een program.

Κάν βροτοῖς
αἱ δεύτεραί πως φροντίδες σοφώτεραι.

Ook bij mensen is de tweede gedachte vaak de verstandigste.

Euripides, *Hippolytus* 435-436

Tautologie

Het nevenschikkend herhalen van een begrip in andere woorden.

gratis en voor niks

τὰς γὰρ ἐνθάδε
θυσίας ἐπιστάμεσθα καὶ γινώσκομεν.

want wij kennen de offers hier en zijn ervan op de hoogte.

Euripides, *Iphigenia bij de Tauriërs* 490-491

Tertium comparationis/punt van overeenkomst

Zie vergelijking.

Tricolon Αἰρεῖ γὰρ ἀνδρῶν ὄμματ', ἐξαιρεῖ πόλεις, πῖμπρησιν οἴκους:

Zij verovert de ogen van mannen, verwoest steden, steekt huizen in brand!

Euripides *Troades* 892-893, Hecuba over Helena

Vergelijking

Vorm van beeldspraak waarbij afgebeelde en beeld beide worden genoemd (dus *met* "als", "zoals", "gelijk aan" etc.).

De vergelijking bestaat uit drie elementen:

1. afgebeelde (= persoon/zaak die vergeleken wordt)
2. beeld (= persoon/zaak waarmee vergeleken wordt)
3. punt van overeenkomst/tertium comparationis (= het aspect waarin afgebeelde en beeld overeenkomen)

De blozende jongen was zo rood **als een kreeft**.

Afgebeelde:	de blozende jongen
Beeld:	de kreeft
Punt van overeenkomst:	het rood zijn

Ὡς τὸν μὲν λίπε θυμός, ἐπ' αὐτῷ δ' ἔργον ἐτύχθη
ἀργαλέον Τρώων καὶ Ἀχαιῶν· οἳ δὲ **λύκοι ὥς**
ἀλλήλοισ ἐπόρουσαν.

De levensgeesten verlieten hem, en bij zijn lijk ontstond een gruwelijke strijd van Trojanen en Grieken; zij stormden **als wolven** op elkaar af.

Homerus, *Ilias* 4.470-472

Afgebeelde:	Grieken en Trojanen
Beeld:	wolven
Punt van overeenkomst:	het vol agressie op elkaar af stormen

II. Narratologische begrippen

Alwetende verteller Een vertellende instantie die complete kennis van alle gebeurtenissen, onuitgesproken gedachten van personages en de afloop van het verhaal heeft.

Dramatische ironie Het verschijnsel dat een of meer personages minder kennis van de situatie hebben dan de lezer / het publiek.

Ἄνθ' ὧν ἐγὼ τὰδ', ὡσπερεὶ τοῦμοῦ πατρός,
ὑπερμαχοῦμαι, κάπῃ πάντ' ἀφίξομαι
ζητῶν τὸν αὐτόχειρα τοῦ φόνου λαβεῖν.

Daarom zal ik deze strijd aangaan, alsof het om mijn eigen vader ging, en zal ik niets ongedaan laten bij het zoeken naar de moordenaar.

Sophocles, *Oedipus Tyrannus* 264-266

Oedipus spreekt allerlei bedreigingen uit tegen de moordenaar van koning Laius, niet wetend dat hij Laius, zijn eigen vader, zelf gedood heeft.

Prospectie (flashforward)

Het vooruitkijken door een personage of de verteller naar latere gebeurtenissen.

χρῆν γὰρ Κανδαύλη γενέσθαι κακῶς.

want het was voorbeschikt dat het slecht zou aflopen met Candaules.

Herodotus, *Historiae* 1.8

Retrospectie (flashback)

Het terugkijken door een personage of de verteller op gebeurtenissen die hebben plaatsgevonden.

Οὐ μὲν δὴ τόδε μείζον ἔπι κακὸν ἢ ὅτε Κύκλωψ
εἴλει ἐνὶ σπηῇ γλαφυρῷ κρατερῆφι βίηφιν.

Dit is geen erger ramp dan toen de Cycloop ons met bruto geweld opsloot in zijn gewelfde grot.

Homerus, *Odyssee* 12.209-210

Ringcompositie

Afbakening van een tekstsegment door aan het einde een tekstelement uit het begin (al dan niet letterlijk) te herhalen.

Ἄνδρα μοι ἔγγεπε, Μοῦσα,
(...)
θεά, θύγατερ Διός, εἶπε καὶ ἡμῖν.

Muze, bezing me de man,
(...)
godin, dochter van Zeus, vertel het ook aan ons.

Homerus, *Odyssee* 1.1 en 1.10

Vertellerscommentaar

Het door de alwetende verteller (terloops) geleverde commentaar op gebeurtenissen of personages.

Αὐτῶν γὰρ σφετέρησιν ἀτασθαλίησιν ὄλοντο,
νήπιοι.

Want door hun eigen **roekeloze daden** stierven ze, **de dwazen**.

Homerus, *Odyssee* 1.7-8

Vertelperspectief	Het perspectief van waaruit de lezers de gebeurtenissen van het verhaal zien; dit perspectief kan bij de verteller of bij een van de personages liggen.
Verteltempo	De verhouding tussen verteltijd en vertelde tijd. Wanneer de woorden van een personage in de directe rede worden weergegeven, is de verteltijd even lang als de vertelde tijd. Wanneer in een vertelling een samenvatting van gebeurtenissen wordt gegeven of wanneer er een sprong in de tijd wordt gemaakt, is de verteltijd korter dan de vertelde tijd. Wanneer in een vertelling een beschrijving wordt gegeven van een persoon of voorwerp, is de verteltijd langer dan de vertelde tijd. Versnelling: het verteltempo wordt hoger dan in het voorafgaande. Vertraging: het verteltempo wordt lager dan in het voorafgaande.
Verteltijd	De tijd die gebruikt wordt om het verhaal te vertellen.
Vertelde tijd	De tijdsduur van de vertelde gebeurtenissen.

III. Argumentatieve begrippen

A-fortiori-redenering

Een redenering die stelt dat, wanneer in een bepaalde situatie iets geldt, het vanzelfsprekend is dat dit in een andere situatie met des te meer reden geldt.

Als een volwassene deze steen niet kan optillen, kan een kind dat al helemaal niet.

Herodotus vertelt dat de vrouw van Candaules het heel erg vond dat haar man haar naakt aan zijn dienaar had laten zien. Hij voegt daaraan toe:

παρὰ γὰρ τοῖσι Λυδοῖσι, σχεδὸν δὲ καὶ παρὰ τοῖσι ἄλλοισι βαρβάροισι, **καὶ ἄνδρα** ὀφθῆναι γυμνὸν ἐς αἰσχύνην μεγάλην φέρει.

Want bij de Lydiërs, zoals bij vrijwel alle niet-Grieken, wordt het **zelfs** als schandelijk beschouwd wanneer **een man** naakt gezien wordt.

Herodotus, *Historiae* 1.10

Analogie

Een argumentatie die gebruik maakt van een vergelijkbare situatie.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ. Ἡ δὲ τίσιν τί ἀποδιδούσα ὀφειλόμενον καὶ προσῆκον τέχνη μαγειρικὴ καλεῖται;

ΠΟΛΕΜΑΡΧΟΣ. Ἡ τοῖς ὄψοις τὰ ἡδύσματα.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ. Εἶεν· ἢ οὖν δὴ τίσιν τί ἀποδιδούσα τέχνη δικαιοσύνη ἂν καλοῖτο;

Socrates: Wat moet een vak waaraan geven om bakkerskunst genoemd te worden?

Polemarchus: Een lekkere smaak aan gebak.

Socrates: Akkoord. En wat moet rechtvaardigheid aan wie geven om rechtvaardigheid genoemd te worden?

Plato, *Staat* 332c-d

Socrates trekt een analogie tussen het vak van banketbakker en de deugd rechtvaardigheid.

Autoriteitsargument

De verwijzing naar een uitspraak van een belangrijk persoon om een eigen bewering kracht bij te zetten.

Als de Grieken worden aangevallen door de Perzen zoeken ze hulp van de Syrakusanen; maar de Atheners willen het bevel over de Griekse vloot niet afstaan:

Μάτην γὰρ ἂν ὤδε πάραλον Ἑλλήνων στρατὸν πλεῖστον εἶμεν ἐκτημένοι, εἰ Συρηκοσίοισι ἐόντες Ἀθηναῖοι συγχωρήσομεν τῆς ἡγεμονίης, ἀρχαιότατον μὲν ἔθνος παρεχόμενοι, μῦνοι δὲ ἐόντες οὐ μετανάσται Ἑλλήνων· τῶν καὶ Ὅμηρος ὁ ἐποποιὸς ἄνδρα ἄριστον ἔφησε ἐς Ἴλιον ἀπικέσθαι τάξαι τε καὶ διακοσμήσαι στρατόν.

Zo zouden we namelijk voor niets de grootste zeemacht van de Grieken bezitten, als ten behoeve van de Syrakusanen wij, nota bene Atheners, afstand zullen doen van het opperbevel, terwijl we het oudste volk in Griekenland vormen, en als enigen van de Grieken geen immigranten zijn; en ook Homerus, de dichter van epen, zei dat van alle Grieken die in Troje waren aangekomen, de beste in het opstellen en indelen van het leger een Athener was.

Herodotus 7.161

Invoeren fictieve spreker

Een opmerking van een denkbeeldige spreker.

Ἴσως γὰρ ἂν λεγόντων ἡμῶν ὅτι “Οὐκ ὀρθῶς λέγετε, ὦ ἄνθρωποι, ἀλλὰ ψεύδεσθε”, ἔροιντ’ ἂν ἡμᾶς· “ὦ Πρωταγόρα τε καὶ Σώκρατες, (...) εἶπατον ἡμῖν.”

Want als wij zouden zeggen: “Jullie hebben geen gelijk, mensen, maar jullie vergissen je”, dan zouden zij misschien zeggen: “Protagoras en Socrates, (...) zeg ons dat eens.”

Plato, *Protagoras* 353a

Syllogisme

Een redenering waarbij een conclusie getrokken wordt uit twee premissen (stellingen), een algemene (premissa maior) en een specifieke (premissa minor).

premissa maior
premissa minor
conclusie

Alle mensen zijn sterfelijk
Socrates is een mens
Socrates is sterfelijk

IV. Aanvullingen per auteur

Aanvullend voor Herodotus:

Epanalepsis

Het oppakken van het hoofdverhaal na een digressie door (al dan niet woordelijke) herhaling van (een deel van) het voorafgaande.

(...) ἐς ὃ διεξελθόντες ταύτην **ἐς τὴν ἔρημον ἀπίκοντο**. Ἡ δ' ἔρημος αὕτη...
(...)
Ἐπεὶ ὦν ὁ Δαρεῖος **ἦλθε ἐς τὴν ἔρημον** (...)

(...) totdat ze, na hier doorheen getrokken te zijn, **in de woestijn aankwamen**.
Die woestijn nu...

(...)
Toen Darius dus **in de woestijn gekomen was** (...)

Herodotus, *Historiae* 4.123-124

Kop-staartconstructie

Constructie waarbij een vervoegde vorm van het werkwoord aan het einde van een zin (de “staart”) aan het begin van de volgende zin (de “kop”) weer wordt opgenomen door een participiumvorm van hetzelfde werkwoord.

Οὗτος δὴ ὦν ὁ Κανδαύλης **ἠράσθη** τῆς ἐωυτοῦ γυναικός, **ἔρασθεις** δέ (...)

Die Candaules nu **werd verliefd** op zijn eigen vrouw, en **eenmaal verliefd** (...)

Herodotus, *Historiae* 1.8

Aanvullend voor Homerus:

N.B. De volgende begrippen worden bekend verondersteld: dactylus, spondee, **elisie**, hexameter. De kandidaat wordt geacht in staat te zijn een dactylische hexameter te scanderen. De begrippen cesuur en synizese worden niet bekend verondersteld.

Dactylische hexameter: effecten van de afwisseling dactylus–spondee op de inhoud

De aanwezigheid van veel spondeeën in een versregel kan plechtstatigheid, somberheid of traagheid suggereren, terwijl het veelvuldig voorkomen van dactyli opwinding, luchtigheid of snelheid kan uitdrukken.

ψυχὴν κικλήσκων Πατροκλῆος δειλοῖο. (6 spondeeën)

terwijl hij (Achilles) de schim van de ongelukkige Patroclus aanriep.

Homerus, *Ilias* 23.221

Αὔτις ἔπειτα πέδονδε κυλίνδετο λάας ἀναιδῆς. (5 dactyli)

Daarna rolde de onbeschaamde steen weer naar de vlakke.

Homerus, *Odyssee* 11.598

Apostrofe

De verteller richt zich rechtstreeks tot een personage of gepersonifieerde zaak in het verhaal.

Ἔνθ' ἄρα τοι, Πάτροκλε, φάνη βιότοιο τελευτή.

Toen verscheen voor jou, Patroclus, het einde van je leven.

Homerus, *Ilias* 16.787

Enjambement Het doorlopen van een syntactische eenheid voorbij het einde van een versregel, waarbij niet meer dan twee woorden van de syntactische eenheid op de volgende regel staan.

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ πλάγχθη.

Bezing me, Muze, de listige man, die zeer veel zwierf.

Homerus, *Odyssee* 1.1-2

Epitheton ornans Een bijvoeglijk naamwoord dat een vaste eigenschap weergeeft van persoon of zaak (bijv. stad of land), ongeacht de relevantie in de tekst. Zie ook hieronder bij formule.

Τὸν δ' ἠμείβετ' ἔπειτα ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς.

Hem ten antwoord sprak de snelvoetige edele Achilles.

Homerus, *Ilias* 1.121

Formule Het regelmatig terugkeren van een vaste formulering in eenzelfde situatie.

1. Τὸν δ' ἠμείβετ' ἔπειτα ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς.

Hem ten antwoord sprak vervolgens de snelvoetige edele Achilles.

Homerus, *Ilias* 1.121

2. Τὸν δ' ἠμείβετ' ἔπειτα ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων.

Hem ten antwoord sprak vervolgens de heerser der mannen Agamemnon.

Homerus, *Ilias* 1.172

3. Τὸν δὲ ἰδὼν ἐνόησε ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς.

De snelvoetige edele Achilles kreeg hem in het oog en merkte hem op.

Homerus, *Ilias* 11.599

4. Ὡς ἔφατ', οὐδ' ἀπίθησεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων.

Zo sprak hij, en de heerser der mannen Agamemnon gehoorzaamde.

Homerus, *Ilias* 2.441

De formule Τὸν/τὴν δ' ἠμείβετ' ἔπειτα, "hem/haar ten antwoord sprak vervolgens" (zie voorbeelden 1 en 2), komt ruim zeventig keer voor bij Homerus. Het onderwerp van ἠμείβετ' bestaat meestal uit een eigennaam met een of twee epitheta ornantia (zie bij epitheton ornans). De combinatie eigennaam + epitheton ornans is ook een formule, die op zijn beurt weer met andere formules verbonden kan worden: zie voorbeelden 3 en 4.

Homerische vergelijking

Een vergelijking waarbij het beeld uitvoerig wordt uitgewerkt.

Ὡς δ' ὅτ' ἐπὶ προβόλῳ ἀλιεύς περιμήκει ῥάβδῳ
ἰχθύσι τοῖς ὀλίγοισι δόλον κατὰ εἶδατα βάλλων
ἔς πόντον προΐησι βοδὸς κέρας ἀγραύλοιο
ἀσπαίροντα δ' ἔπειτα λαβῶν ἔρριψε θύραζε,
ὥς οἱ γ' ἀσπαίροντες ἀείροντο προτὶ πέτρας.

Zoals wanneer een visser op een uitstekende rots met zijn lange hengel voor de kleine vissen voedsel als lokaas uitgooit en zijn hoornen dobber in zee gooit en

vervolgens, wanneer hij beet heeft, deze spartelend uit het water ophaalt, zó werden zij spartelend opgehaald naar de rotsen.

Homerus, *Odyssee* 12.251-255

Bij de interpretatie van een vergelijking kan men onderscheid maken tussen de primaire functie (illustratie van een deel van het verhaal) en verschillende secundaire functies, zoals het vooruit- of terugverwijzen, het opwekken van emoties en de mogelijkheid om een passage in een breder perspectief te plaatsen.

Typische scène

Een groep (bijna) woordelijk herhaalde verzen waarmee een telkens terugkerende activiteit wordt beschreven (bijv. aankomst, badscène, offer).

Αὐτὰρ ἐπεὶ λοῦσέν τε καὶ ἔχρισεν λίπ' ἐλαίῳ
ἀμφὶ δέ με χλαῖναν καλὴν βάλεν ἠδὲ χιτῶνα,
εἶσε δέ μ' εἰσαγαγοῦσα ἐπὶ θρόνου ἀργυροῦλου,
καλοῦ δαιδαλέου - ὑπὸ δὲ θρήνυς ποσὶν ἦεν.

Maar nadat zij (*Kirke*) me (*Odysseus*) gewassen had en ingesmeerd met olijfolie, legde ze een mooie mantel en kleet om mij heen, en liet ze me, na me binnengeleid te hebben, plaats nemen op een zetel met zilverbeslag, een mooie, kunstig bewerkte - en eronder was een bankje voor de voeten.

Homerus, *Odyssee* 10.364-367

Een held bewapent zich: Homerus, Ilias 3.328 vv. / 16.130 vv. / 19.367 vv.

Een maaltijdsceñe: Homerus, Ilias 1.458 vv. / 2.421 vv. / *Odyssee* 12.359 vv.

Aanvullend voor de tragici:

Enjambement

Het doorlopen van een syntactische eenheid voorbij het einde van een versregel, waarbij niet meer dan twee woorden van de syntactische eenheid op de volgende regel staan.

Ὡς δὲ πέτρος ἢ θαλάσσιος
κλύδων ἀκούει νοθετουμένη φίλων.

Als een rots of een golf van de zee luistert ze naar haar vrienden, terwijl ze wordt terechtgewezen.

Euripides, *Medea* 28-29

Stichomythie

Een dialoog waarin men om de beurt één regel spreekt.

Pentheus en Dionysus:

ΠΕ. Οἶδ', ὅς τὸ Σάρδεων ἄστῳ περιβάλλει κύκλῳ.

ΔΙ. Ἐντεῦθεν εἶμι, Λυδία δέ μοι πατρίς.

ΠΕ. Πόθεν δὲ τελετὰς τάσδ' ἄγεις ἐς Ἑλλάδα;

ΔΙ. Διόνυσος ἡμᾶς εἰσέβησ', ὁ τοῦ Διός.

ΠΕ. Ζεὺς δ' ἔστ' ἐκεῖ τις, ὅς νέους τίκτει θεούς;

Pe. Ja, ik ken <de Tmolus>, die de stad Sardes rondom omringt.

Di. Daar kom ik vandaan, Lydië is mijn vaderland.

Pe. Waarom breng je deze ceremoniën naar Griekenland?

Di. Dionysus bracht mij hier binnen, de zoon van Zeus.

Pe. Is daar een Zeus, die nieuwe goden verwekt?

Euripides, *Bacchae* 463-467

Spellingsregels ten aanzien van Griekse eigennamen

Ten aanzien van de spelling van de Griekse eigennamen hanteert het CvTE de volgende regels:

1. Uitgangspunt vormt de lijst van namen uit de Griekse en Romeinse oudheid, in Van Dale, Groot woordenboek der Nederlandse taal, 13^e herziene uitgave, 1999.
2. Bij eigennamen die niet in deze lijst voorkomen, hanteert het CvTE de spelling die aansluit bij die van de bovengenoemde lijst.
3. In citaten (bijvoorbeeld vertalingen) wordt de spelling van de auteur aangehouden. Kandidaten dienen derhalve op de hoogte te zijn van de verschillende spellingsconventies ten aanzien van de Griekse eigennamen.

